

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXX/1—5

**БЕОГРАД
1995—1996**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXX (нова серија)

Св. 1-5 (1995-1996.)

САДРЖАЈ

С п о м е н и

Ђуро Даничић (Поводом 170. годишњице рођења) (ДРАГО ЂУПИЋ)

Прилози граматичкој и нормативној обради
српског језика

Недеклинабилне именице у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	15
О употреби глагола <i>требати</i> (СРЕТО ТАНАСИЋ)	44
Страни лексички елементи и ћирилично писмо (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	53
Коса црта (/) као интерпункцијски знак (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	63

Л е к с и к о л о г и ј а и л е к с и к а

Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикогра- фији (СТАНА РИСТИЋ)	67
О структури и семантици деривата (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Један експанзивни тип нових именичких сложеница (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	82
Значење придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	88
Новозабележена народна имена гљива (ИБРАХИМ ХАЏИЋ)	96

О п ш т а п и т а њ а к њ и ж е в н о г ј е з и к а

Стилистика на српском језичком подручју – кратак историјски преглед – (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	109
„Београдски стил” — преломни период у развоју српског стан- дардног језика (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	122
О правописној норми у српској језичкој култури (МИТАР ПЕШИКАН)	133

Б и б л и о г р а ф и ј а

Садржај часописа чији је издавач (или суиздавач) Институт за срп- ски језик САНУ	149
Наш језик (књ. XXVI-XXX)	149
Јужнословенски филолог (књ. XXXI-LI)	156
Српски дијалектолошки зборник (књ. I-XLI)	180

Општа питања књижевног језика

Милосав Ж. Чаркић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

СТИЛИСТИКА НА СРПСКОМ ЈЕЗИЧКОМ ПОДРУЧЈУ — кратак историјски преглед —

У овом раду аутор, уз повремене критичке опаске, даје кратак историјски преглед стилистике на српском језичком подручју, пратећи тако почетке и развој традиционалне, модерне и функционалне стилистике.

Иако појам стила и стилистике на српском језичком подручју¹ потиче с краја 19. века, о стилу и неким његовим елементима расправљало се и раније. Сложеност проблема стила текла је упоредо са сложеностју развитка књижевног језика код Срба, који су у првој половини 18. века имали три типа књижевног језика: а) народни језик², б) српскословенски језик³ и в) рускословенски је-

¹ Говорити о стилистичи и њеном развоју на српском језичком подручју у данашње време није нимало лако. Разлога постоји више. Један од њих је свакако у томе што је српско језичко подручје, налазећи се доскора у границама једне државе, у последњих неколико година раздвојено у две, односно три независне државе. То ипак није разлог да се и у садашњим условима, на просторима где се употребљавао а и сада употребљава српски језик, не може говорити о стилистичи као једној од научних дисциплина која је имала интегрални карактер. Она је повезивала различите националне литературе (српску и хрватску), захваљујући пре свега употреби једног, српског језика. Сматрамо да данас (као и пре) српско језичко подручје обухвата Србију и Црну Гору, бившу југословенску републику Босну и Херцеговину као и делове бивше југословенске републике Хрватске — дакле, све оне делове претходне СФР Југославије, где се у говорном и писаном језику употребљавало штокавско наречје. (Прим. уредника. Дефиниција појма и домаћаја термина СРПСКИ ЈЕЗИК у прилогу др Чаркића представља ауторово виђење, а не став редакције часописа. Да је то тако, сведочи и последњи чланак у овом одељку — прилог М. Пешикана.)

² Народни језик егзистира у српској писмености још од најстаријих времена у текстовима пословног карактера (повеље, писма, трговачки уговори, имовински документи итд.). Он је био вековима у употреби као језик народне књижевности, а био је и језик ренесансне књижевности у Дубровнику. Овим језиком писао је велики број српских књижевника, навешћемо само неке: Јован Рајић, Гаврил Стефановић Венцловић, Андрија Змајевић, Никола Буровић, Винко Болица итд.

³ Српскословенски језик настао је српском редакцијом старословенског. То је језик старе српске књижевности (период од 9. до 16. века). У уметничкој књижевности, овим језиком писао је велики број српских стваралаца, поменимо само неке:

зик⁴. У самој чињеници да је сваки од ових типова књижевног језика имао своју лексику, морфологију, фонетику, ортографију, па и фразеологију, и да је постојала могућност избора једног од њих — лежи стилистички аспект. На сам избор једног од типова књижевног језика утицали су и релевантни функционално-стилски елементи: статус и улога адресата и реципијента, као и сам садржај. Због тога је долазило и до функционалне разграничености ових типова књижених језика.

Крајем 18. и почетком 19. века појавио се и четврти тип књижевног језика, славеносрпски језик⁵. У таквој језичкој ситуацији делује и ствара први српски просветитељ, Доситеј Обрадовић, који се својим идејама о књижевном језику може сматрати претечом Вука Караџића. Он се у низу написа залаже не само за увођење народног језика у књижевност, него се у више списа бави и питањима стила у смислу одређивања и дефинисања доброг стила⁶. У расправу о књижевном језику Срба, која тече целом првом половином 19. века, укључивали су се многи тадашњи српски ствараоци, међу којима су најпознатији Вук Караџић и Ђуро Даничић. Вук је као реформатор српског књижевног језика много времена и труда уложио на његово нормирање и кодификовање. То га је индиректно водило у стилистику, односно у вредносну анализу и валоризацију језичких облика; указивање на изражајне могућности народног језика, који је требало да као књижевни језик послужи за различите врсте културних делатности. Вук је у својим полемичким радовима, између осталог, критиковао и језик појединих тадашњих писаца улазећи и у битна стилистичка разграничавања⁷. Да је за Вука био

Гаврил Стефановић Венцловић, Кипријан Рачанин, Јеротеј Рачанин, Арсеније IV Јовановић Шакабента, Захарије Орфелин, Ђорђе Бранковић и многи други.

⁴ Рускословенски језик настао је руском редакцијом старословенског. Он је почео од треће деценије 18. века полако да улази у српску цркву, школу и књижевност. Појава овог језика код Срба била је узрокована ванјезичким чињеницама: верским и националним. Овим језиком писао је незнатан број српских стваралаца. Најзначајнији међу њима су Јован Рајић, Захарије Орфелин, Христифор Жефаровић, Василије Петровић, Павле Ђулинац.

⁵ Славеносрпски језик настао је у другој половини 18. века мешањем руско-црквеног језика и језика српског грађанског друштва. Њиме су крајем 18. и почетком 19. века писали српски књижевници и образовани људи у Војводини. Ево неколико књижевника који су употребљавали славеносрпски језик: Јован Стерија Поповић, Милован Видаковић, Јован Стејић, Јован Хаџић, Никанор Грујић итд.

⁶ Доситеј О., (1) *Љубезни Хараламџе*, 1783; (2) *Собрание разныхъ наравоучительныхъ вещей, О некимъ различнимъ вещамъ: и оперво о вкусу*, 1789; (3) *Есть ли полезно у прстом диалекту шампати*, 1818; (4) *Првенацъ*, 1818; (5) *Буквица*, 1836.

⁷ У рецензијама на *Усамљеног јуношу* и на *Љубомира у Јелисиуму* Вук замера М. Видаковићу на употреби појединих речи које се час пишу по словенском, а час по српском изговору. Он критикује и употребу свих провинцијализама које је Видаковић унео из говора Срба по варошима у Мађарској, прогласивши их као погрешке које се не смеју у књижевност уносити. Вук пребацује Видаковићу што користи старе облике множине, који се понекад и у народним песмама налазе, он их не признаје и проглашава за погрешке. Он не одобрава ни употребу словенских речи (*ело* и *јстије* и *литје*) и сматра да оне кваре чистоту српског језика.

значајан и стилистички аспект језика за који се залагао да постане књижевни, потврђује и његов *Рјечник* из 1818. У њему је уз одговарајуће одреднице прецизно одређивао и њихове функционално-стилске квалификаторе. Подржавајући Вука, Ђуро Даничић неке Вукове поставке око употребе народног језика у књижевности појмовно одређује и подиже на ниво научних расправа. Међутим, посебан значај имају Даничићевы напори и резултати у изграђивању стила књижевног језика у различитим његовим манифестацијама. Овакав Даничићев допринос евидентан је у стварању основе за различите типове ненаучних стилова, стила критике, посебно у области поетског језика (В. *О језику песама Бранка Радичевића*, Ситнији списи Ђ. Даничића I, Критика, полемика и историја књижевности, 1959; *Српска деминција и аугментација*, 1860), као и у преводној литератури⁸. Створена држава и пробужена државност давала је маха коришћењу правне и административне терминологије. То је навело Даничића да се неретко упушта у тумачење употребе термина у текстовима некњижевног карактера (*О језику и терминологији у Криминалом Законику*, 1859). озбиљног учешћа, поред филолога, узимали су они књижевни посленици који су покушавали да песничко стваралаштво реторички и поетски дефинишу и одреде (Ј. С. Поповић: *Риторика*, 1844; Ј. Суботић: *Наука о српскомъ стихотворству*, 1845; Ђ. Малетић: (1) *Теорија поезије*, 1854; (2) *Риторика*, 1855—56). Када је дошло до коначне победе народног језика као књижевног језика код Срба, у Бечу 1850⁹, Хрвати склапају споразум са Србима о прихватању једног, српског књижевног језика заснованог на штокавском наречју (дијалекту), као књижевног језика оба ова народа, који је у науци и пракси добио назив српски или хрватски језик. Од краја шездесетих година 19. века па до почетка новог столећа, како у цели-

Преводећи *Нови завјет* Вук је показао колике су изражајне могућности народног језика. Стилско богатство превода *Новог завјета* Вука Караџића је толико велико да је веома тешко набројати сва средства којима је његов текст уобличен. Он је успео да многе елементе веома сложеног и апстрактног садржаја овог дела преведе на народни језик, који је тек добијао контуре стандардног, књижевног језика. Оно што је Вук учинио на изградњи књижевног језика, па и његовог стила, спада у сам врх српске културе. Он је дао образац књижевног језика чији је модел био прихватљив за више јужнословенских народа (у првом реду Срба и Хрвата).

⁸ Ради се, пре свега, о Даничићевом преводу *Старога завјета* (1865—68). О стилским особинама самога превода детаљно говори Д. Јовић (В. Јовић Д., *Даничићевы преводи — Образац класичнога језика и стила*, Зборник о Ђури Даничићу, Београд — Загреб, 1981).

⁹ Бечки књижевни договор (1850) закључили су и потписали познати српски и хрватски филолози (са српске стране: Вук Стефановић Караџић и Ђуро Даничић, а са хрватске: Иван Кукуљевић, Иван Мажуранић, Димитрије Деметар, Винко Пацел, Стјепан Пејковић и Словенац Фрањо Миклошић). Потписници Књижевног договора довели су следећих пет тачака: 1. да не ваља мешати наречја и грађити ново којег у народу нема — већ треба узети једно; 2. да је за књижевни језик Хрвата и Срба најправилје и најбоље примити јужно, ијекавско наречје; 3. да се глас „х“ није свуда где му је по етимологији место; 4. да се избаци глас „х“ из генитива множине код именица; 5. да се вокално „р“ пише просто без пропратних вокала „е“ и „а“. Тако су у *Књижевни договор* унесене све основне језичке и правописне концепције Вука Караџића.

тим студијама (М. Миловук: *Кратка стилистика и кореспонденција*, 1871; Ј. Томић: *Хрватска стилистика*, 1875; И. Филиповић: *Хрватска стилистика*, 1876; С. Павловић: *Мала поезика*, 1887; Ј. Љепава: *Теорија књижевности*, 1896), тако и у појединачним радовима (А. Вебер: *О слогу хрватском*, 1869; Ј. Јурковић: *О народном Комусу*, 1869; А. Шеноа: *К антологији pjesništva хрватског и српског* (у уводу), 1876; П. Ђорђевић: *О реду речи у српском језику*, 1896) сам термин „стил“ (и све оно што њему одговара) полако улази у ширу употребу. У то време се већ увелико пише о стилу књижевног језика, о лингвостилистици, па се, поред сугестија из тзв. теорије писмености, говори о стилистичким јединицама које функционишу у песничким делима. У почетку такви радови по свом садржају представљају комбинацију из теорије писмености и теорије књижевности, јер настоје да акумулирају све оно што се под појмом стилистике дуго времена одржавало у науци о језику и књижевности. Касније они указују на нове и особене могућности у проучавању функција језичког израза.

Крајем 19. века, стилистика се све одређеније одвајала од реторике и поезике. Тако на самој граници двају векова стилистичка истраживања, вероватно и под иностраним утицајима¹⁰, крећу у два правца: (1) у правцу практичне стилистике, па се стилистика постепено почиње уводити у школске уџбенике (В. Вујић: *Теорија прозе*, 1864; Ф. Петрачић: *Хрватска читаљка*, 1904) и (2) у правцу стилистике књижевног текста (Л. Костић: *О Јовану Јовановићу Змају*, 1899; Љ. Недић: *Новији српски писци*, 1901). (1) Практична стилистика, поред карактеристика стилистички обојених средстава језика, углавном на лексичком и синтаксичком нивоу, подробније осветљава почетке поезике — тропе и фигуре. У овом домену је приметна и модернизација истраживања. Тропи и фигуре се више не посматрају као апсолутна средства књижевног израза, већ се води рачуна о функцији појединих тропа и фигура унутар сваког појединог књижевног дела. Поред тога, под утицајем психолошких истраживања покушавало се да се заснују индивидуалне теорије стила у оквиру основних категорија поетског израза. (2) Стилистика књижевног текста, у оквиру филолошке критике, врши истраживања језика и стила књижевних дела, где се откривају разни стилистички аспекти, а пре свих књижевнотеоријски. Анализа стила уметничког остварења иде и у правцу доказивања да је стил сложена појава која је производ форме израза идејнопоетског садржаја и коришћења ра-

¹⁰ (1) Le Clerc: *Nouvelle rhétorique*, 1846; Sieber: *Poetik, Rhetorik und Stilistik*, 1873; (2) Koepert: *Lehrbuch der Poetik für Unterricht*, 1882; (3) Tumlitz: *Tropen und Figuren*, 1883; (4) Berthault: *Principes de Critique littéraire et de Rhétorique*, 1885; (5) Радонежской: *Уроки теории словесности*, 1889; (6) Филонов: *Учебник по словесности*, 1890; (7) De Caussade: *Notions de Rhétorique et étude des Genres littéraires*, 1891; (8) Hofman: *Rhetorik für höhere Schulen*, 1891; (9) Потевня: *Изъ лекцій по теории словесности*, 1891; (10) Volkelt: *Aesthetische Zeitfragen*, 1895; (11) Бѣлявский: *Теория словесности*, 1897; (12) Minckwitz: *Deutsche Poetik*, 1899; (13) Beyer: *Deutsche Poetik*, 1900.

зних језичких нивоа (фонетско-фонолошког, морфолошког, лексичког, синтаксичког) мотивисаних садржајем књижевног дела на који битно утиче индивидуалност самог писца. Као утемељивач нових стилистичких поимања језичког дискурса, јавља се Т. Маретић. Његова *Стилистика* (1899), заснована углавном на лексичким елементима, поред обраде тропа и фигура, одређује и особине доброг стила (једрину, лакоћу, тачност, складност и чистоту). Иако је дуго служила као узор и идентификатор свега онога што се сматрало предметом стилистике, она више прадставља значајан покушај него праву стилистику. У тим годинама (1900) појављује се и *Теорија књижевности* П. Ђорђевића, у којој се по први пут стилистика не обрађује као саставни део реторике или поетике, него се, бар условно, третира као посебна научна дисциплина.

Мада је крај 19. века наговестио зачетке конституисања једне нове научне дисциплине — стилистике — почетак 20. века, иако доноси посебан допринос њеном развоју, није успео то да оствари. У то време делује познати српски естетичар Б. Поповић, који је, између осталог, покушао својим огледима¹¹ да у књижевну критику и анализу унесе практична стилистичка истраживања, која су до његовог времена стилистика и теорија књижевности освојиле. Иако је Поповић јасно уочио елиптичне и инверзивне облике реченице и њихову природу, он није успео да изгради стилистику као посебну науку о српском језику. Зато су његова испитивања остала само као усамљен и појединачан покушај. Вероватно је овоме допринео и дужи ратни период који је захватио Краљевину Србију (Балкански ратови и Први светски рат). Нешто касније у 20-им и 30-им годинама јавља се посебан интерес за изучавање књижевног текста, јер се тежило ка откривању улоге језика у књижевно-уметничким остварењима. Уметничко дело се почиње схватати као производ вербалне структуре, који је требало проучавати и као уметнички доживљај и као уобличавање таквог доживљаја, као уметнички изражај и као уметничку форму таквог изражаја. Дошло се до закључка да се права уметничка вредност једино постиже правим избором средстава и њиховим одговарајућим размештајем у структуру одабране књижевне форме. У том смислу, стилистика је инволвирајући правилност језика тежила проучавању било интелектуалних изражаја било емоционалних стања и окретала се ка лингвистичкој оријентацији у проучавању стила. Овакво опредељење српска и хр-

¹¹ (1) *О положају придева у групи с именицом* (17—79); (2) *Начело интерпункције* (81—176). Ова два постхумно објављена огледа (1959) из теорије су стила. Б. Поповић, бавећи се теоријом стила и књижевношћу, написао је још неколико радова: (1) *Алгорична сатирична прича* (анализа фигуративних елемената сатире); (2) *О „последњим стиховима“ песме „Бановић Страхиња“* (теорија фигуре праметнутог реда мисли „хистерологија“); (3) *О песмама Алексе Шантића* (о песничкој дикцији); (4) *Гордана од Лазе Костића* (о начелу хармоније); (5) *Једна критичка анализа* (примена теорије „реда-поред“ у анализи Дучићеве песме „Сунце“).

ватска стилистика нашле су у женевској лингвистичкој школи. Тако се рађају нова схватања о појму стила, што је водило у модерну стилистику као посебну научну дисциплину. Она је бавећи се стилем полазила од схватања стила као израза појединца или колектива. Њу су углавном занимала средства и поступци којима се постиже особен квалитет израза. У то време на страницама водећих лингвистичких часописа *Јужнословенског филолога* и *Нашег језика* појављују се расправе око одређивања циља и метода стилистике која одавно тежи самосталном статусу. У једном броју својих чланака А. Белић и М. Павловић успутно додирују ова питања. Одређивање задатка стилистике у основним и битним цртама налазимо у чланку А. Белића *Стил и језик* (1935). Дајући општу карактеристику стила, Белић прелази и на сам садржај стилистике. Констатујући да појам стилистике има веома разуђено значење, он не даје за право неким научницима, нпр. Розвадовском (J. Rozwadowski), који тврде да се тешко могу одредити њене границе. Белић сматра да стилистика у суштини има лингвистичку подлогу јер језичке особине одређују њене могућности. Тим могућностима се бави научна стилистика. И касније (1940) Белић се враћа питањима стилистике и њеном односу према граматици (*Стилистика и граматика*). У низу чланака он анализира схватања стилистике женевске лингвистичке школе. Посебно је интересантна његова анализа Рисових (J. Ries) схватања субјективне стилистике, где долази до закључка да објективна стилистика, насупрот субјективној, процењује естетску вредност језика неког народа или дела, чиме се приближава поетици и реторици. Међутим, она чак и при томе задржава исту грађу као и граматика, пошто су стилске вредности речи условљене природом речи, њиховом формом и употребом у реченици. Белићево интересовање за стил и стилистику завршава се детаљнијом расправом о Балијевим (Ch. Bally) схватањима стилистике (*Стилистика у светлости женевске школе*, 1940).

У временском раздобљу између два светска рата на српском језичком подручју, поред Белића, јављају се многи научни посленици различитог усмерења (лингвисти, теоретичари и историчари књижевности, естетичари, математичари и књижевни ствараоци), чија су интересовања повремено окренута ка проучавању стила и стилистике. Тако, на једној страни стилистика (а посебно тумачења стила) наставља да живи у окриљу естетике (А. Барац: *Између филологије и естетике*, 1929; Ђ. Анђелић: *Проблеми савремене естетике*, 1931) и поетике (В. Витезица: *Поетика*, 1928). На другој страни, за разлику од уџбеника практичног карактера из 19. века¹², долази до модернизације традиционалне стилистике, па се обраћа већа пажња стили-

¹² Средњошколски уџбеници су се ограничавали само на формална излагања о стилу, а понекад и на питања језика и естетике језичких појава (Љ. Стојановић: *Српска граматика*, 1926; Н. Т. Петровић: *Теорија књижевности*, 1928; Д. С. Лапчевић: *Теорија књижевности*, 1929; К. Богдановић и П. Лебл-Албала: *Теорија књижевности*, 1936; итд.).

стичким ресурсима, изражајним могућностима језика, тропима и фигурама. Посебно се почињу испитивати естетско-стилистичке особине књижевног текста, чиме се јачао интерес за стилистику и отварао пут пуној валоризацији језичких елемената у књижевном делу. Насупрот томе, јављао се и покушај да се сруши граматички формализам. Године 1939. П. Губерина, под утицајем Ф. де Сосира (F. de Saussure), Ш. Балија (Ch. Bally), Ф. Бронта (F. Brunot) и других еминентних научника, настоји да разбије фаму о значају форме. Он сматра да формализам у граматици највише кочи стални прогрес у проучавању језичког израза.

Негде у исто време, по први пут, појављују се и целовите монографије посвећене језику једног писца (Р. Алексић: *Језик Матије Рељковића*, 1931; М. Решетар: *Језик Марија Држића*, 1934; Г. Ружичић: *Језик Петра Зоранића*, 1936; Д. Вушовић: *Прилог проучавању Његошевог језика*, 1936, и сл.). Дешавало се да теоретичари и историчари књижевности у својим монографским студијама посвећеним једном песнику део својих анализа посвете његовом језику и стилу. Тако П. Поповић у књизи *О Горском вијенцу* (1923), између осталог, говори о лексици, изразу, обртима, фигурама, типовима казивања и причања, да би на крају истакао фамилијарни начин изражавања којим се одликује говор простог народа, што је стилу целокупног дела давало живост и оригиналност. Било је случајева да и књижевни ствараоци узму активног учешћа у дискусијама о стилу. Тако је С. Винавер покушавао дубље да зађе у проблем односа лингвистике и поетске природе језика у време када лингвистичка наука није владала ни појмовним ни методолошким апаратом за такве подухвате. „Ипак, Винаверова размишљања о метаморфози језика у поетском делу, ако се не схвате као еволутивна већ као функционална метасинтеза, у сазвучју су са великим бројем модерних теорија књижевности и концепција поетике“¹³. За међуратну стилистику (као и поратну) од посебног значаја је то што се у више наврата познати српски математичар М. Петровић укључивао у расправе о стилу. Он је остварио дотада у српској науци незамисливу повезаност књижевности и математике (што је данас реалност). Још 1927. (*Време у алегоријама, метафорама и афоризмима*) М. Петровић је увидео значај стилских фигура (метафоре и алегорије) у препошењу основа математичке феноменологије (онтолошко језгро, онтолошке схеме, механизам појаве итд.) у област књижевности (*Феноменолошко пресликавање*, 1933). Пред сами почетак рата, вредностима језичке фигуративне симболике у светлу структуралистичких тенденција бавио се К. Тарановски (*Методи и задаци савремене науке о стилу као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности*, 1939; *Песнички ритам и гласовна хармонија*, 1940).

¹³ Р. Симић, *Лингвистика стила*, Никшић, 1993, стр. 171.

У временском раздобљу између два светска рата, на страницама часописа *Наш језик*, појављују се краћи написи који се не одnose на проблематику књижевног језика, већ на друге видове језичког изражавања, функционалне стилове: административни (Б. Милетић: *Наш административни језик*, 1938, и сл.), публицистички (М. Перковић: *О стилу и језику наших новинара и новина*, 1934, итд.); научни Московљевић: (1) *Из медицинске терминологије*, 1935; (2) *Прилог пољопривредној терминологији*, 1936, итд.); разговорни (М. Московљевић: *Радио и језик*, 1936, и сл.). Појава оваквих радова је наговештавала рађање нове стилистичке гране — функционалне стилистике. Пажњу језичких стручњака привлачила је функционално-стилска раслојеност језика и његова полифункционалност. Међутим, у већини наведених и сличних радова аутори су се задржавали само на појединим проблемима уочених феномена. Није се ишло у систематско проучавање ни у дефинисање појединих функционалних стилова. И поред свега што се може приговорити оваквим истраживањима, нужно је истаћи да се у време пред Други светски рат у српској лингвистици — стилистици — појављивало нешто ново што одговара данашњем схватању функционалне стилистике. Овде треба још напоменути да се у оквирима новооснованог *Српског дијалектолошког зборника* објављују обимне студије о народним говорима српског језика (А. Белић: *Дијалекти источне и јужне Србије*, 1905; М. Павловић: *Говор Сретачке Жупе*, 1939; Б. Милетић: *Црмички говор*, 1940; Ј. Вуковић: *Акцент говора Пиве и Дробњака*, 1940, и др.). Иако је у оваквим студијама, пре свега, даван опис граматичког система српског језика који је владао у тим говорима, оне су у самој грађи и лексици носиле обележја значајна и за социолингвистику и за стилистику.

Након потпуног затишја у току Другог светског рата и првих поратних година, долази до живе активности усмерене на стилистичка истраживања. У тим (50-им) годинама на српском језичком подручју у Загребу, по први (и једини) пут ствара се јединствена “фоностилистичка школа”, која је имала снажног утицаја на даљи ток лингвистичких истраживања. Утицај ове школе био је посебно снажан на самом њеном почетку. Међутим, у каснијем периоду свога постојања, она је попримала утицаје углавном са запада и увелико кренула путем субјективизма. Ипак је под окриљем овог фоностилистичког усмерења радило неколико знаменитих аутора, из чијег пера су настале вредне студије (П. Губерина: *Звук и покрет у језику*, 1952; И. Франгеш: *Стилистичке студије*: 1959; З. Шкроб: *Основна стилска средства*, 1961), које су имале утицаја и на каснија и најновија фоностилистичка истраживања (А. Антош: *Основи лингвистичке стилистике*, 1974; Д. Јовић: *Лингвистичке анализе*, 1975; Б. Вулетић: (1) *Фонетика књижевности*, 1976; (2) *Језички знак, говорни знак, гјеснички знак*, 1988; М. Ж. Чаркић: (1) *Фоника стиха*, 1992; (2) *Фоностилистика стиха* 1995). Поред фоностилистичких истраживања, јављају се и стилистичке студије које примењују како структурални тако и естетски приступ језичким феноменима. Структурални при-

ступ у проучавању проблема поетског језика имамо код М. Павловића: *Актуелни лингвистички проблеми*, 1964. У неким студијама из овог времена језик се сматрао као израз човечије личности и мерило његовог учешћа у етничкој заједници под одређеним социјалним условима. Афирмишу се језичке вредности, на једној страни проучавањем изражајних могућности, а на другој ширењем проблематике (социјалним валоризовањем спона између језичких појава и појава из свакодневног живота). Појављују се и расправе које се односе на питање да ли стилистика обухвата израз стварања или уметничку вредност процеса стваралаштва. Напоредо са овим истраживањима расла су интересовања за стилистику, где се расправљало о њеним задацима и месту међу другим лингвистичким дисциплинама (М. Павловић: *Проблеми и принципи стилистике*, 1969). Поред тога, у конкретним стилистичким анализама књижевних вредности, у расправама В. Глигорића (*Магош, Дис, Ујевић*, 1939; *Лирика Мирослава Крлеже*, 1961; *Студија о Андрићу*, 1964), Љ. Јонкеа (*За равнотежу умјетничких и граматичко-правописних елемената*, 1962; *Књижевни језик у теорији и пракси*, 1964), В. Ђурића (*Говор поезије*, 1966) настају нова интересовања за стилистику. Око такве стилистичке делатности окупља се велики број српских и хрватских научних радника. Проучавање писца везује се за конкретну анализу поетског остварења. Тако песничко дело као уметничка вредност, као вредност уметности књижевног стварања, постаје само собом циљ проучавања. Супротно од тога јавља се потреба да се од основне идеје, склопа и релационих квалитета пође ка идентификацији особина писца, синхроних условљености и дијахроних односа, што је водило до општих принципа стилистичке реализације: *принцип адекватности, принцип јасности и прецизности, принцип динамичности, принцип емоционалности, принцип јединства, принцип еволутивности*. У најновије време у току је знатан број истраживања у области стилистике, и то у правцу разраде теоријских проблема: одређује се појам „стила“, дају се класификације стилова, истражује се улога лингвистичких и екстралингвистичких фактора у стилистици, утврђује се узајамност културе говора и стилистике. Уз то одређују се разлике између језичке и стилистичке норме, дефинишу се основни појмови и категорије стилистике: *стилистичко значење, стилистичка средства и стилистичке нијансе*. Поставља се и питање функционалности разликовања језика и говора као и питање места књижевноуметничког стила и осталих функционалних стилова у систему стилистике.

Иако неки токови развоја савремене стилистике иду у правцу описне традиционалне стилистике језика, још је у предратном периоду била позната чињеница да језик у конкретној реализацији није хомоген, већ да се раслојава, што говори да се неједнако изражавамо у различитим приликама и на различитим местима. Теоретским и практичним проблемима разуђености језика почеле су се бавити више лингвистичких дисциплина: лингвистичка географија, социолингвистика, лингвистика говорне културе, лингвостилистика и др.

У оквиру лингвостилистике развила се посебна грана — функционална стилистика, која за предмет свога истраживања узима функционалностилско раслојавање језика. Она због своје усмерености на употребу језика, а не на његову структуру, са анализе система језика прелази на анализу функционисања тог система. Елементе функционалног приступа језику налазимо и у делима традиционалне оријентације¹⁴. Први знаци израженијег занимања за проблеме функционалне диференцијације језика и функционалних стилова појавили су се на почетку друге половине 20. века у различитим публикацијама.¹⁵ Функционално-стилистичке анализе иако бројне нису обимне. У њима се не улази у суштину функционалног раслојавања језика, тако да данашња лингвостилистика на српском језичком подручју не одговара на многа системска питања функционалне издиференцираности језика. Велики је проблем што има мало лингвостилистичара, а од стручњака других лингвистичких грана тешко је очекивати да решавају питања која се преваходно тичу стилистике¹⁶. Ипак, постоји неколико студија које представљају допринос утемељењу и развоју функционалне стилистике. У књизи К. Пра-

¹⁴ У *Теорији књижевности* Р. Димитријевић (1969) у поглављу под насловом *Језик и стил*, поред стилских фигура, говори о стилу, јасности стила (Архаизам, Провинцијализам, Неологизам, Варваризам, Народна етимологија, Дијалектизми), о врстама стила (Говорни стил, Књижевни стил, Пословни стил, Публицистички стил, Научни стил). У *Теорији књижевности* (са теоријом писмености) Д. Живковић (1972) велики простор поклања *Стилистици*. О овој научној дисциплини он говори као о науци о језику и науци о књижевности. Живковић значајну пажњу поклања и *Лесничком језику* (Конкретност песничког језика, Емоционалност песничког језика, Ритмичност песничког језика, Преображај, пуноћа и ширина песничког језика) и *Стилским фигурама*. У *Теорији књижевности* М. Солар (1977) цело једно поглавље посвећује стилистици. Ту он говори о стилу и стилистици, старој поезици и реторици, појму фигуре, фигурама дикције, фигурама речи или тропа, фигурама конструкције, фигурама мисли, појмом схватању стила, описној стилистици и стилистичкој критици.

¹⁵ Од публикација на чијим се страницама константно или повремено јављају написи који третирају проблематику стила и стилистике, а уз то и различитих функционалних стилова, треба свакако споменути: *Српски књижевни гласник, Јужнословенски филолог, Књижевност и језик, Наш језик, Живи језици, Полигика, Борба, НИИ* (Београд); *Језик, Хрватско коло, Умјетност ријечи, Страни језици, Питања, Вјесник* (Загреб); *Израз, Књижевни језик, Живот, Одјек, Ослобођење* (Сарајево).

¹⁶ Данашња лингвостилистика, ако судимо по постојећим приручницима, монографијама и радовима објављеним у периодици, функционалној диференцијацији језика посвећује врло мало пажње, па седеће мишљење, које би требало пре да припада стилистици, налазимо у *Социолингвистици* (1979) М. Радовановића: „Постојање функционалних стилова, тј. функционалног раслојавања језика српскохрватска нормативна стручна литература по правилу ни посредно ни непосредно не региструје. Исто важи и за социјално раслојавање језика ... Говорних варијација о којима је реч, међутим, па ни функционалних стилова, говорни представници и говорне заједнице веома су ретко свесни, те би стога управо нормативни приручници у овој области могли пружити драгоцену помоћ, упозоравајући на њихово постојање, на њихове особености, на правила за избор и услове за њихову употребу. Ипак, када се таква уопштена упозорења и појаве, тада обично недостају подробнија обавештења о стварним разликама међу говорним варијацијама које су у питању, као и регулаторима за избор и употребу једне из репертоара говорних варијација с којима говорни представник односно говорна заједница располажу у свом говорном знању“ (64).

њића *Језик и књижевно дјело* (1973) наилазимо на кратко тумачење функционалне диференцијације језика и на именовање неких функционалних стилова (*разговорни, знашвени (научни), административни, књижевноуметнички, публицистички и научно-популарни стил*). Д. Росандић и Ј. Силић у књизи *Основе морфологије и морфостилистике хрватскога књижевног језика* (1979) дају краће напомене о функционалним стиливима уопште, а затим прелазе на разматрање појединих стилова (*знашвеног, пословног (административног), разговорног, публицистичког и белетристичког*). У књизи *Српскохрватски језик* (1982) М. Миновић говори о функционалним стиливима (*разговорном, научном, службено-административном, публицистичком и уметничком*). Миновић је један од ретких научника који покушава да дефинише функционалне стилове. За њега то су „језичке посебности које се запајају у комуницирању у посебним сферама и у вези са посебним сферама друштвеног живота“ (61). О врстама стилова говоре и други лингвисти (М. Павловић, П. Губерина, З. Лешић, Д. Јовић, С. Бабић, А. Антош и др.). Највише пажње од свих функционалним стиливима посвећује Б. Тошовић у књизи *Функционални стилови* (1988). Он говори о функционалној стилистици, настанку функционалних стилова, појму стила и функционалног стила, факторима функционално-стилистичке диференцијације, функцијама језика, обележјима функционалних стилова, класификацијама стилова, односу између стилова, контрастивном аспекту проучавања стилова. Тошовић функционалне стилове дефинише као „екстралингвистички условљене системске реализације језика (језички изрази или врсте) у одређеним областима људске дјелатности, односно у функцији тих дјелатности, са специфичном интралингвистичком (парадигматском и синтагматском) структурношћу, математичко-статистичком закономјерношћу (фреквенцијом и вјероватноћом употребе језичких средстава), мањом или већом традиционалношћу и историјском заснованошћу“ (57). Са подручја функционално-стилске раслојености говорног језика значајна су истраживања представљена у зборнику радова *Актуелна питања наше језичке културе* (1983). Када се прочитају сви радови, запажа се да је највећа пажња посвећена обиму, сложености и значају говорног језика, односно разговорном језичком стилу¹⁷.

У оквиру лингвостилистичких истраживања после Другог светског рата јављају се монографије како о српским, тако и о хрватским писцима. Споменућемо само оне које се тичу значајнијих књижевних стваралаца: В. Илић је написао монографију о *Песничком језику Браика Радичевића* (1964), Ж. Станојчић о *Језику и стилу Иве Андрића* (1967), М. Точанац о *Језику и стилу Михаила Лалића* (1968), В. Анић о *Језику Анте Ковачића* (1971), К. Прањић о

¹⁷ Види радове Д. Јовића: *Лингвистичка теорија — језичка норма — језичка заједница*, стр. 37—43; Ђ. Костић: *Савремени проблеми културе говора*, стр. 25—35.

Језику и стилу Магошеве приповедачке прозе (1971) итд. Монографије овог типа, због посебног начина истраживања језичког израза појединог писца, дају поуздане и проверене податке о томе како функционише језик у делима књижевног ствараоца. У неким од монографија извршено је и хоризонтално и вертикално испитивање употребом веома детаљне и поуздане анализе, која није могућа у другим видовима истраживања. Оне често пружају поуздане податке о типичности функција природног језика у књижевним остварењима, о устаљеним његовим употребама и јављању, о мотивисаности и зависности од књижевног жанра, правца, а и о томе у каквом су међусобном односу поједини писци, било да су живели истовремено или у различитим временским периодима¹⁸.

Нека најновија истраживања баве се компаративном стилистиком. Тако докторска дисертација А. Стојановића: *Синтаксичке одлике научног стила руског и српског језика у области технике* (1995) представља синхроно конфронтативно-стилистичко истраживање појава из области тзв. велике синтаксе савременог научног стила руског и српског језика. Као материјал за анализу аутору су послужили (оригинални) руски и (оригинални и преводни) српски научно-технички текстови (жанр уџбеника и приручника). Применивши статистички метод Стојановић тежи за откривањем синтаксичких карактеристика научног стила руског и српског језика независно од области науке, жанра, степена испољавања ауторске индивидуалности и сл. Другим речима, аутор настоји да на синтаксичком нивоу издвоји заједничку доминанту, тзв. језгро стила, односно да потврди или оповргне тезу о монолитности научног функционалног стила.

Када би било могуће на једном месту сабрати све што је досада на српском језичком подручју написано о стилу и стилистици, о појединим аспектима функционалних стилова, њихових подврста, жанрова и сл., могло би се, као општа констатација, рећи да су лингвостилистичке и функционално-стилистичке анализе бројне, али да су резултати скромни и да не дају системска решења истраживаних проблема из домена стила и језика. Један од највећих недостатака досадашњег стилистичког проучавања јесте фрагментарност, нецеловитост, раздробљеност и несистематичност. Радови су, као што смо показали, разбапани по различитим публикацијама, што отежава комплетнију синтезу и сагледавање чак и оних проблема који су већ решени, како у оквиру појединих области традиционалне, тако и у оквиру модерне и функционалне стилистике.

¹⁸ Седамдесетих година јавља се већи број студија посвећених проучавању језика у књижевним делима. Ево три најзначајније: К. Прањић: *Језик и књижевно дјело*, 1973; Н. Петковић: *Језик у књижевном делу*, 1975; З. Лешај: *Језик и књижевно дјело*, 1979.

R é s u m é

Milosav Ž. Čarkić

LA STYLISTIQUE DANS L'ESPACE LINGUISTIQUE SERBE

— Bref précis historique —

Bien que la notion style et de la stylistique dans l'espace linguistique serbe, ce qui veut dire: en Serbie, au Monténégro, dans l'ancienne république yougoslave de Bosnie et Herzégovine aussi bien que dans des parties de l'ancienne république yougoslave de Croatie, provient de la fin du XIXème siècle, on discutait du style et de certains de ses éléments aussi bien auparavant. Durant presque tout le XIXème siècle, les investigations stylistiques se déroulent sous le patronage de la rhétorique, de la poétique et de l'esthétique. Le début du XXème siècle ébauche le commencement de la constitution d'une nouvelle discipline scientifique: de la stylistique. C'est ainsi que la stylistique (an particulier, l'interprétation du style) obtient une forme plus moderne: on se rend plus compte à des ressources stylistiques, à des possibilités expressives d'une langue et l'on crée la possibilité de faire une pleine valorisation des éléments linguistiques dans une oeuvre littéraire. Dans la période d'entre les deux guerres, sur les pages de diverses publications, ils apparaissent des divers articles qui ne se rapportent pas à la problématique de la langue littéraire, mais aussi à d'autres vues de l'expression linguistique: administrative, publicitaire, conversationnelle. L'apparition de tels travaux ébauche la naissance d'une nouvelle branche stylistique — la stylistique fonctionnelle. Dans la période après la IIème guerre mondiale, les cours du développement de la stylistique contemporaine tournent vers des problèmes théoriques et pratiques de l'extension de la langue sous le patronage de plusieurs disciplines linguistiques, telles sont: géographie linguistique, sociolinguistique, linguistique de la culture parlée, linguostylistique, ect. Dans le cadre de celle-ci, il s'est développé une branche particulière — la stylistique fonctionnelle que pour objet de ses investigations prend le découpage stylistico-fonctionnel de la langue.

S'il était possible aujourd'hui de ramasser tout ce que est écrit dans la région linguistique serbe concernant le style et la stylistique certains aspects des styles fonctionnels leurs variétés et genres, etc, on pourrait dire en général que des analyses linguostylistiques et stylistico-fonctionnelles sont nombreuses, mais des résultats en sont modestes et ne donnent pas des solutions systémiques des problèmes recherchés du domaine du style et de la langue. L'un des plus grands défauts des investigations stylistiques qu'on faisait jusqu'à présent est le fait qu'elles sont fragmentaires et ne sont pas intégrales et systématiques. Un petit nombre des études stylistiques et quantité des travaux éparpillés dans des diverses publications rendent plus difficile une synthèse plus complète et la possibilité d'envisager même les problèmes qui sont déjà résolus, aussi bien en cadre de certains domaines de la stylistique traditionnelle qu'en cadre de la stylistique moderne et fonctionnelle.